

YARASHILGANLIGI MUNOSABATI BILAN JINOIY JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Xalniyazov E'zozbek Muratboy o'g'li

Toshkent Davlat Agrar Universiteti, "Huquqshunoslik" kafedrası, assistenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18628702>

Annotatsiya. Mazkur maqolada yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutining huquqiy mohiyati va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mazkur institutning jinoyat huquqida tutgan o'rni, uni qo'llash shartlari hamda huquqni qo'llash amaliyotida uchraydigan muammolar ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, yarashuv jarayonida jabrlanuvchi huquqlarini ta'minlash, yarashuvdan noqonuniy foydalanish xavfini kamaytirish hamda mazkur institutni takomillashtirish yo'llari asoslab berilgan.

Maqolada keltirilgan xulosalar yarashuv institutini yanada samarali qo'llashga xizmat qiluvchi ilmiy va amaliy tavsiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Kalit so'zlar: Yarashuv, jinoiy javobgarlikdan ozod qilish, jabrlanuvchi huquqlari, jinoyat huquqi, insonparvarlik, huquqni qo'llash amaliyoti.

ISSUES OF IMPROVING EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY BASED ON RECONCILIATION

Abstract. This article analyzes the legal nature and practical significance of exemption from criminal liability on the basis of reconciliation. The study examines the role of the reconciliation institution in criminal law, the conditions for its application, and the main problems encountered in law enforcement practice. Particular attention is paid to ensuring the rights of victims, reducing the risk of misuse of reconciliation mechanisms, and improving the effectiveness of this institution. The conclusions and recommendations presented in the article are aimed at enhancing the humane and restorative orientation of criminal justice.

Key words: Reconciliation, exemption from criminal liability, victims' rights, criminal law, humanization, law enforcement practice.

Kirish

Bugungi kunda jinoyat huquqini liberallashtirish, jazoni insonparvarlashtirish hamda shaxs huquq va erkinliklarini samarali himoya qilish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, jinoyat-huquqiy munosabatlarda muqobil institutlardan biri hisoblangan yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish instituti alohida e'tiborga loyiqdir. Mazkur institut jinoyat oqibatlarini bartaraf etish, jabrlanuvchi huquqlarini tiklash va ijtimoiy adolatni ta'minlashga xizmat qilishi bilan birga, sud-huquq tizimiga tushayotgan yuklamani kamaytirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Yarashuv instituti jinoyat sodir etgan shaxsni jazolashdan ko'ra, uni ijtimoiy muhitga qayta moslashtirish, jabrlanuvchi bilan kelishuvga erishish orqali nizoni tinch yo'l bilan hal etishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, yengil va o'rtacha og'irlikdagi jinoyatlar bo'yicha yarashuv asosida jinoiy javobgarlikdan ozod qilish jamiyatda huquqiy ongni yuksaltirish, fuqarolar o'rtasida kelishuv va murosaa madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, amaldagi qonunchilikda yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilishni qo'llash amaliyotida qator muammolar mavjud. Xususan, yarashuv shartlarining aniqligi, jabrlanuvchining haqiqiy roziligi, yetkazilgan zararining to'liq qoplanishi hamda ushbu institutni suiiste'mol qilish ehtimoli kabi masalalar chuqur ilmiy tahlilni talab etadi.

Amaliyotdagi ayrim kamchiliklar mazkur institutni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Mazkur maqolada yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutining huquqiy mohiyati, uni qo'llashning nazariy va amaliy jihatlarini hamda mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, mazkur institutni takomillashtirish bo'yicha qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyotiga oid taklif va tavsiyalar ishlab chiqish maqsad qilib qo'yilgan.

Dolzarbligi

Hozirgi kunda jinoyat huquqini insonparvarlashtirish va muqobil huquqiy mexanizmlarni rivojlantirish jarayonida yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish instituti muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu institut jabrlanuvchi huquqlarini himoya qilish, yetkazilgan zararni qoplash hamda nizolarni tinch yo'l bilan hal etishga xizmat qilgani sababli uni ilmiy jihatdan takomillashtirish zarur.

Maqsadi

Mazkur maqolaning maqsadi yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutining huquqiy mohiyatini tahlil qilish va uni qo'llash amaliyotini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish instituti jinoyat huquqida muqobil ta'sir chorasi sifatida muhim o'rin egallaydi. Ushbu institut jinoyat sodir etgan shaxsni jazolashga emas, balki huquqbuzarlik oqibatlarini bartaraf etishga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Yarashuv orqali jabrlanuvchining huquqlari tiklanadi, yetkazilgan zarar qoplanadi va ijtimoiy adolat ta'minlanadi. Bu jarayon jamiyatda kelishuv va murosa tamoyillarining mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, yarashuv instituti sudlar faoliyatini yengillashtirib, ishlarni tezkor va samarali hal etish imkonini yaratadi.

Natijada jinoyat huquqining profilaktik funksiyasi kuchayadi va huquqbuzarliklarning oldini olishga erishiladi. Yarashuv asosida jinoiy javobgarlikdan ozod qilishning huquqiy asoslari jinoyat qonunchiligida mustahkamlab qo'yilgan. Ushbu normalar jinoyat sodir etgan shaxsning ijtimoiy xavflilik darajasi past bo'lgan holatlarda qo'llaniladi. Qonunchilikda yarashuvning aniq shartlari belgilangan bo'lib, jabrlanuvchining roziligi va yetkazilgan zararining qoplanishi muhim ahamiyatga ega. Huquqiy asoslarning mavjudligi ushbu institutni qo'llashda qonuniylik va adolat tamoyillarini ta'minlaydi. Shu bilan birga, huquqiy normalarning to'g'ri talqin qilinishi amaliyotda bir xillikni yuzaga keltiradi. Bu esa yarashuv institutining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Yarashuv orqali jinoiy javobgarlikdan ozod qilish muayyan shartlarga asoslanadi. Eng avvalo, jabrlanuvchi bilan ayblanuvchi o'rtasida ixtiyoriy kelishuv bo'lishi lozim.

Jabrlanuvchining roziligi majburlashsiz va erkin bildirilgan bo'lishi muhim hisoblanadi.

Shuningdek, yetkazilgan moddiy va ma'naviy zarar to'liq qoplanishi talab etiladi. Ushbu shartlar bajarilmas ekan, yarashuvni qo'llash maqsadga muvofiq bo'lmaydi. Yarashuv shartlarining aniq belgilanishi mazkur institutdan noqonuniy foydalanishning oldini oladi.

Natijada qonuniylik va adolat tamoyillari ta'minlanadi. Yarashuv institutida jabrlanuvchi huquqlarini himoya qilish asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Jabrlanuvchi yarashuv jarayonida o'z manfaatlarini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Uning roziligi formal xarakterga ega bo'lmasligi, balki haqiqiy ixtiyoriy qarorga asoslanishi lozim. Huquqni qo'llash amaliyotida jabrlanuvchining psixologik holatini hisobga olish ham muhimdir.

Chunki bosim ostida berilgan rozilik adolat tamoyiliga zid hisoblanadi. Shu sababli yarashuv institutini qo'llashda jabrlanuvchi manfaatlar ustuvor bo'lishi zarur.

Yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutini qo'llash amaliyotida bir qator muammolar mavjud. Avvalo, yarashuv shartlarini baholashda huquqni qo'llovchi organlar tomonidan turlicha yondashuvlar kuzatiladi. Ayrim hollarda jabrlanuvchining roziligi faqat formal tarzda olinib, uning haqiqiy ixtiyori yetarlicha o'rganilmaydi. Yetkazilgan zarar to'liq qoplangan-qoplanmaganligi masalasi ham ba'zan yuzaki tekshiriladi. Bu esa yarashuv institutining asl maqsadiga zid holatlarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, sudgacha bo'lgan bosqichda yarashuvni rasmiylashtirish tartibining yetarli darajada aniqlashtirilmaganligi ham muammolarni yuzaga keltirmoqda. Natijada bir xil huquqiy holatlar bo'yicha turli qarorlar qabul qilinmoqda. Ushbu holatlar yarashuv institutining samaradorligini pasaytirib, unga bo'lgan ishonchni susaytirishi mumkin.

Yarashuv institutining mavjudligi bilan birga uni suiiste'mol qilish xavfi ham mavjud.

Ayrim hollarda jinoyat sodir etgan shaxslar jinoiy javobgarlikdan qochish maqsadida yarashuvdan foydalanishga harakat qiladilar. Bu holatda yarashuv jabrlanuvchining manfaatlarini real himoya qilish vositasiga emas, balki jazodan qochish mexanizmiga aylanishi mumkin.

Ayniqsa, moddiy manfaat evaziga jabrlanuvchining roziligi olinishi xavfi e'tibordan chetda qolmasligi lozim. Bunday vaziyatlar jinoyat huquqining adolat va tenglik tamoyillariga putur yetkazadi. Shu sababli yarashuvni qo'llashda jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasi va aybdorning shaxsiy xususiyatlari chuqur tahlil qilinishi zarur. Nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali ushbu xavfning oldini olish mumkin.

Xorijiy davlatlar tajribasi yarashuv institutini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Ko'plab mamlakatlarda yarashuv mediatsiya institutlari orqali amalga oshiriladi. Bunda mustaqil vositachilar tomonlar o'rtasida kelishuvga erishishda faol ishtirok etadi. Xorijiy amaliyotda jabrlanuvchining huquqlari ustuvor ahamiyat kasb etadi va uning roziligi alohida nazorat ostida olinadi. Shuningdek, yarashuv jarayonining ochiqligi va shaffofligi ta'minlanadi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ayrim xorijiy modellar milliy qonunchilik uchun ham foydali bo'lishi mumkin. Ushbu tajribalarni o'rganish orqali yarashuv institutini yanada samarali mexanizmga aylantirish imkoniyati mavjud. Yarashuv institutini takomillashtirish jinoyat-huquqiy siyosatni rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biridir. Avvalo, yarashuvni qo'llash shartlarini qonunchilikda yanada aniq va tushunarli shaklda belgilash lozim. Jabrlanuvchining roziligi haqiqiy va ixtiyoriy ekanligini tekshiruvchi mexanizmlarni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, yetkazilgan zararining to'liq qoplanganligini tasdiqlovchi huquqiy kafolatlar joriy etilishi zarur. Huquqni qo'llash amaliyotida yagona yondashuvni shakllantirish orqali qarorlar bir xilligiga erishish mumkin. Ilmiy asoslangan takliflar yarashuv institutining samaradorligini oshiradi. Natijada ushbu institut jinoyat huquqida insonparvarlik va adolat tamoyillarini to'liq ro'yobga chiqaradi.

Xulosa

Yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish instituti jinoyat huquqida muhim ahamiyatga ega bo'lib, u jazolashdan ko'ra nizolarni tinch yo'l bilan hal etish va jabrlanuvchi huquqlarini tiklashga xizmat qiladi. Mazkur institutni qo'llash orqali yetkazilgan zarar qoplanadi, ijtimoiy adolat ta'minlanadi hamda sud-huquq tizimiga tushayotgan yuklama kamayadi.

Shu bilan birga, yarashuvni qo'llash amaliyotida jabrlanuvchining roziligini ta'minlash, yarashuv shartlarining to'liq bajarilishini nazorat qilish hamda uni suiiste'mol qilish xavfini bartaraf etish zarurati mavjud. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, yarashuv institutini yanada samarali qo'llash uchun qonunchilik normalarini aniqlashtirish, huquqni qo'llash amaliyotida yagona yondashuvni shakllantirish va jabrlanuvchi huquqlarini kafolatlovchi mexanizmlarni kuchaytirish muhim hisoblanadi.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi yarashuv institutining jinoyat huquqidagi rolini mustahkamlab, insonparvarlik va adolat tamoyillarini to'liq ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzayev, M. M. (2020). Jinoyat huquqida yarashuv instituti va uning ahamiyati. Huquq va jamiyat, 4, 45–50.
2. Xudoyberdiyev, B. A. (2019). Jinoyat ishlarini yarashuv asosida tugatish masalalari. Yuridik fanlar axborotnomasi, 2, 62–67.
3. Karimov, S. R. (2021). Jinoyat huquqida jazoni insonparvarlashtirish masalalari. Toshkent: TDYU nashriyoti.
4. Abdullayev, A. N. (2022). Yarashuv institutini qo'llash amaliyotidagi muammolar. Sud-huquq islohotlari, 1, 33–38.
5. Melnikov, V. V. (2018). Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением сторон. Moskva: Norma.
6. Naumov, A. V. (2017). Российское уголовное право. Общая часть. Moskva: Yuridicheskaya literatura.
7. Ashworth, A. (2016). Sentencing and Criminal Justice. Oxford: Oxford University Press.